

Előszó

A Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport hetedik tanulmánykötete a kutatócsoport korábbi kiadványaihoz hasonlóan a középkori Magyar Királyság gazdaság- és várostörténetével kapcsolatos legfrissebb kutatásokat gyűjti csokorba. A tanulmányok változatos témákat járnak körül, s bár többnyire a középkori Magyarországgal foglalkoznak, olykor az időbeli és földrajzi határokon is átlépve, az avignoni pápai udvartól egészen a Baltikum kereskedővárosaiig kalauzolják el az olvasót.

A korábbi tanulmánykötetek megszokott felépítésétől eltérően a gazdaság- és várostörténet különböző szegmenseit felölelő tanulmányokat ezúttal négy fejezetbe rendeztük. Az első fejezet a gazdasági élet működéséhez elengedhetetlen pénzveréshez kapcsolódik. Az új pénz előállítása és forgalomba hozása a királyi hatalom gazdaságirányító tevékenységének egyik legfontosabb eszközének számított, miközben jelentős bevételhez is juttatta az uralkodót. Az első Árpádok pénzügyeiről leginkább érméik tanúskodnak, ám a forrásszegény időszak pénzbeváltási rendszerének megismerése régóta foglalkoztatja a történészeket és a numizmatikusokat. Weisz Boglárka tanulmányában a magyar történelem korai évszázadainak pénzverésének ered nyomába, az éremkibocsátások gyakoriságára, a pénzbeváltás módjára, helyszínére vonatkozó szórványos adatok sokoldalú vizsgálatával. Kovács Enikő ugyancsak az Árpádok pénzeivel foglalkozik, csak éppen merőben más megközelítést alkalmaz. Az írott források helyett magukat az érméket, II. András vereteit bírja szóra, természettudományos módszert (röntgenfluoreszcens spektrométeres mérést) használva.

A pénzt valakiknek forgalomba is kellett hozni, ahogyan az adókat és egyéb jövedelmeket is be kellett hajtani, a pénzügyi adminisztráció működéséhez hozzáértő személyekre, szakemberekre volt szükség. E személyek olykor messze földről érkeztek a Magyar Királyságba, egyszer alkalmi feladatot végezve, máskor meg is telepedve. Nem csupán a gazdasági adminisztráció foglalkoztatott azonban külföldieket, hanem az egyházi szférában, de még akár a megyei, tartományi igazgatásban is felbukkanhattak. A második fejezet főleg róluk, s karrierútjaikról szól. Nem pusztán életrajzokat talál itt az olvasó, hanem olyan személyes történeteket, melyek révén egy adott intézmény működése is felsejlik, az egyházi, uradalmi s világi igazgatás különféle színtereit ismerhetjük meg.

A világi uralkodókhoz hasonlóan a pápai udvar is igyekezett különböző jogcímenek adókat behajtani, s a 14. századra ennek kiforrott adminisztrációja alakult ki. A középkori Európa más országaihoz hasonlóan a Magyar Királyságot is felkeresték pápai adószedők. Kiss Gergely tanulmánya az ő tevékenységüket vizsgálja, megbízásukat a 14. századi pápai adószedési gyakorlat rendszerében is elhelyezve. Tanulmányának főhőse Raymundus de Bonofato, egy Francia Királyságból származó klerikus, akit 1331-ben neveztek ki a Magyar Királyság területére apostoli *nuncius*-nak és adószedőnek, munkásságának megismerését kis kézikönyve is segíti, mely jogi és adószedési jellegű feladatairól egyaránt tanúskodik. Fedeles Tamás cikke ugyancsak egy pápai adószedő tevékenységére fókuszál, az 1390-es években ténykedő Rogerius de Cauaciisra. Rogerius ugyan Milánóból vagy környékéről származott, mégsem volt idegen számára a Magyar Királyság. Pécsen, Fehérváron és másutt is viselt kanonokságot, taníthatott a pécsi egyetemen, a pápai udvart 1395-ben pedig már Zsigmond király szolgálatában kereste fel.

Nem csupán külföldi egyházi személyek láttak el megbízásokat, vagy próbáltak szerencsét a Magyar Királyságban, hanem például lengyel nemesek is. Sütő Botond egy efféle „szerencsevadászt”, Slybowi Broniszlávot állítja tanulmánya középpontjába, aki az I. Ulászló uralmával megvalósuló lengyel-magyar perszonálunió következtében vetette meg a lábát Magyarországon. Ahogy Rogerius beilleszkedett a magyar egyházi társadalomba, úgy Broniszláv is igyekezett kapcsolatokat kialakítani új hazájában, a 15. század közepi Sopron megyében. S bár királya odaveszett Várnánál, Broniszláv sikeresen mentette át magát az V. László-párti Rozgonyi János familiájába, ahol a megyei, sőt erdélyi alvajdaként a tartományi adminisztrációba is belekóstolhatott.

Bár Raguzai a magyar korona alá tartozott, Mátyás király egykori borbélyja, Raguzai István végül mégis a ferrarai Este-ház hívévé vált magyarországi szolgálata során. István a magyar uralkodó környezetéből Beatrix királyné embereként lett esztergomi (al)udvarbíró, ám tevékenysége során Estei Hippolit érsek ferrarai körével is megtalálta a közös hangot, olyannyira, hogy esztergomi pályafutása végén már az Este-ház elkötelezett hívéként tevékenykedett. Kuffart Hajnalka tanulmánya nem csupán ezt az izgalmas karrier elejét villantja fel, de Raguzai István számadását is, mely a Hippolit és Bakóc közötti egyházmegye-cseréhez, s Esztergom átadásához kapcsolódott. A második fejezet tanulmányaiban tehát olyan személyekkel találkozhatunk, akik jelentős földrajzi távolságokat jártak be, kapcsolatot tartottak más országokkal, fejedelmekkel, vagy egyszerűen csak szélesebb rálátással bírtak a középkori Európa uralkodói udvaraira.

A középkor legmobilisabb rétegének a kereskedők számítottak, ám nem sokkal maradhattak le mögöttük a katonák sem. A két csoport egymással is gyakran kapcsolatba került, szerencsés helyzetben a sereg élelmezése fűzte szorosabbra viszonyukat, rosszabb esetben a kereskedők kifosztása volt előtérben. A tanulmánykötet harmadik egysége erre a két rétegre helyezi a hang-

súlyt, nem csupán az egyes személyekre, hanem az őket összefogó társaságokra, kompániákra is. A Hanza-városok kereskedői több száz kilométert szeltek át a tengeren értékes portékáikat szállítva egyik városból a másikba. E kereskedők különféle társaságokat hoztak létre, melyek részben rokonok között valósultak meg, de idegen üzlettársakkal is szöveterkeztek. Pósan László tanulmányában ezen kereskedelmi társaságokat vizsgálja, bemutatva a legjelentősebb északi kereskedelmi társulásokat Lübecktől Revalig. Emir Filipović Európa egy másik régiójának, a középkori Magyar Királysághoz számos szállal kötődő Balkán-félszigetnek a kereskedelmi életét vizsgálja a 14–15. században. A balkáni kereskedők számára új kihívást jelentettek az oszmán támadások, melyek az árucseré és szállítás feltételrendszerét is átrendezték. A korszakban született kereskedelmi szerződések felelősségvállalás alóli felmentésekre vonatkozó kitételei egy veszélyekkel és bizonytalanságokkal terhes időszak emlékei.

Míg a portyák és hadseregek miatti bizonytalan helyzet a balkáni államok esetében a 15. században, addig a Magyar Királyságban egy évszázaddal később, a mohácsi csatavesztést követően vált valósággá. Az oszmán hadjáratok mellett a polgárháború is veszélyesebbé tette az utakat, s a kereskedők életét. Kádas István egy bártfai nagykereskedővel, Baran Péterrel és fiával, Bernáttal foglalkozik, aki apja karrierje helyett a katonáskodást választotta. Bernát II. Lajos udvarában, királyi kamarásként szolgálva képviselte városa, s apja üzlettársainak érdekeit, amolyan közvetítő volt a város és a király között. Lajos halálával I. Ferdinánd hívéül szegődött, s jelentős katonai feladatokat vállalt, a titokzatos „királyi pusztítók” kapitányaként egyebek mellett Buda 1529. évi védelmében is részt vett, ahol életét veszítette. A törökök elleni hadjáratokra természetesen biztosítani kellett a vonuló sereg ellátását, élelmezését, s a katonák fegyelmét is. Borbás Benjámin írásában egy Jagelló-kori hadiszabályzat elemzését vizsgálja, az 1521. évi hadjáratához kapcsolódó forrás kiterjed a fegyelmi vétségeket elkövető katonák büntetésére s emellett egy árjegyzéket is tartalmaz, aminek megfelelően kellett értékesíteni a sereg számára a különféle élelmiszereket. A tanulmány a konkrét szabályzat értelmezéséhez korábbi s későbbi előírásokat is megvizsgál, tágabb kontextusba helyezve a katonai fegyelmezés kérdését.

A kötet legterjedelmesebb fejezete a gazdaság és kereskedelem színtereit, a városokat és falvakat járja körül. F. Romhányi Beatrix és Szende Katalin tanulmánya Kubinyi András nyomdokain haladva a középkori Magyar Királyság településhálózatának funkcionalitás szerinti vizsgálatával foglalkozik, az erre fókuszáló projektet mutatják be. A tanulmány településhierarchiát állít fel, megvizsgálja az egyes kategóriák földrajzi eloszlását, regionális különbségeit. Míg Romhányi Beatrix és Szende Katalin írása az egész középkori Magyar Királyságot veszi vizsgálat alá, addig Galambosi Péter tanulmánya már egy kisebb régióra, a városfejlődés terén is sokszínű Szepességre fókuszál. Galambosi három csoportba sorolja a szepesi városokat, egyaránt megvizsgálva a Gölnic mentén megjelenő bányavárosok (Gölnicbánya, Szomolnok-

bánya), a szepesi száz városok (Lőcse, Késmárk, Csütörtökhely, stb.), valamint a lengyel-magyar határvidéken fekvő Podolin és Lubló korai fejlődését is. Szintén egy sajátos, városias területtel foglalkozik Gál Judit is, aki a magyar korona alá tartozó Dalmácia városainak igazgatását veszi górcső alá. A dalmáciai városok I. Lajos Velencével folytatott háborúja során kerültek részben újra (Zára, Spalato), részben először (Raguza, Cattaro) magyar kézre. A városok irányításában kulcsszerepet kaptak olyan királyi hivatalok, mint a dalmát-horvát bán, illetve a királyi tengernagy, míg a helyi elitből származó királyi lovagokra is számított az uralkodó.

Az egy-egy régió, földrajzi térség városainál még kisebb egységet képez az egy közös főúr uralma alatt álló, uradalommá szervezett falvak és mezővárosok csoportja. Bocsi Zsófia és Kolláth Ágnes tanulmánya a csókakői váruradalom egy szegletére, a mai Zámoly település területén lévő falvakra fókuszál. Zámoly, Kér és Kerekszenttamás falvak és a környékbeli puszták az uradalom gazdasága szempontjából is fontosak voltak, elsősorban a nagy kiterjedésű erdőségeiknek köszönhetően. Lakatos Bálint tanulmánya már egyetlen várost, a nyugat-magyarországi Kismartont vizsgálja, a fennmaradt városi kiadványok alapján aprólékos munkával összegyűjtve Kismarton késő középkori igazgatására vonatkozó adatokat. A város működésére jelentős hatással voltak a közeli alsó-ausztriai minták, ami például a polgármesteri tisztség korai és hosszú ideig folyamatos meglétén is tetten érhető. A kismartoni kiadványokról ráadásul első kézből is értesülhetünk, a tanulmányt követi ugyanis egy forrásközlés, melyben Lakatos Bálint és Péterfi Bence részben regesztákban, részben teljes szövegben bocsájtják közre Kismarton város okleveleit, összesen harmincegy forrásszöveget. Tanulmánykötetünket egy másik nyugat-magyarországi városban, Győrben zárjuk, Kolláth Ágnes, Kovács Bianka Gina és Náday Zsófia írásával. Míg Lakatos Bálint és Péterfi Bence írott források kiadásával egy város önigazgatási szervezetét, működését villantják fel, addig az utolsó tanulmány szerzőhármasa egy másfajta forráscsoport, a győri Széchenyi térről előkerült kerámiák ismertetésével, a település mindennapi életére, anyagi kultúrájára, s kereskedelmi kapcsolataira reflektál a kerámiaanyag tipologizálásával.

A kutatócsoport hetedik tanulmánykötete a korábbi kiadványok által kikövezett úton haladva sokféle megközelítésből, különféle módszertant alkalmazva vizsgálja a magyar, s részben az európai gazdaság- és várostörténet változatos témáit. A tanulmányok nem csupán a szorosabban vett gazdaságtörténetre fókuszálnak, hanem ennél jóval szélesebb tematikát ölelnek fel, az egyház-, a társadalom-, a politika- vagy éppen a hadtörténet iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják a kötetet. A tanulmányok lapjain megelevenednek eddig kevésbé ismert személyek: kereskedők, pápai adószedők, érseki udvarbírók, erdélyi alvajdák vagy éppen királyi kapitányok, akiken keresztül különféle intézmények működését is jobban megérthetjük. Az egyéneket – ahogy manapság is – szervezett (például kereskedőtársaságok, familiárisok) és spontán kapcsolatok szövevényes hálója kötötte össze, üzleteltek, szerződése-

ket kötöttek, esetleg különféle pozíciókba kerülve igazgattak egy várost, egy megyét vagy vezettek katonai csapatokat. Tevékenységükön keresztül pedig nem csupán a pénzüjtás rendszerének működésére, a katonai fegyelmezésre vagy éppen a városfejlődés folyamatára nyerhetünk rálátást, hanem a középkori ember világa is közelebb kerülhet hozzánk.

A kiadvány abban is kitaposott ösvényen jár, hogy ezúttal is történészek, régészek, numizmatikusok együttes eredményeiről van szó, különféle tudományterületek kutatói szaktudásukat, érdeklődésüket, sajátos témafelvetésüket, munkamódszerüket állították a középkori magyar gazdaság megismerésének szolgálatába. A középkori gazdaságtörténet feldolgozásához a pénzveréssel kapcsolatos írott források mellett éppúgy nélkülözhetetlenek maguk a pénzérmék, ahogyan egy város működésének alapos rekonstruálásában is elengedhetetlen nem csupán az adott település iratainak, hanem a rájuk nyomott pecséteknek a vizsgálata is. A középkori kézművesség vagy kereskedelem teljesebb megértéséhez is segíthetnek a vámnaplók mellett mondjuk a kereskedők révén Ausztriából Győrbe kerülő kerámiák. E változatos forrásanyag szakértő feldolgozása és felhasználása vezethet minket ahhoz, hogy mind jobban megismerjük a középkori gazdaság és városok színes világát.

A szerkesztők